

Språkfrågor i urval

Mera om moms och moms reg.

I förra numret av Språkbruk hade det olyckligtvis kommit in en punkt för mycket i förkortningen *moms reg.* Det skall alltså inte vara någon punkt efter *moms*, och det är det inte heller i den förordningstext som slår fast att det på fakturor, kvitton etc. skall stå *Moms reg.* om försäljaren är moms-skyldig.

Faktum är ju att ordet *moms* inte är någon regelrätt förkortning av *mervärdesskatt*. Det måste snarare betraktas som en kortform som i sig utgör ett självständigt ord. Ordet har ursprungligen uppstått i danskan som kortform för *merværdiomsætningsafgift*. De första beläggen i den danska nyordsboken är från början av januari 1965. "Politikens læsere vil have bemærket, at vi her i bladet med 'mer-oms' som mellemstation nu har drevet forenklingens kunst så vidt, at vi skriver 'moms'." (Politiken 8.1.1965). Redan ett par år senare användes ordet officiellt och också myndigheterna talade om t.ex. "moms-registrerede virksomheder". Även i svenskan dök ordet upp 1965, använt om danska förhållanden – i Sverige infördes momsen 1969. Ordet *moms* och sammansättningar som *momspliktig*, *momsfri* och *momsbelägga* används nu i alla de skandinaviska språken, också i officiella sammanhang.

Att skattestyrelsen har beslutat sig för att kortformen *moms* (och inte *mvs*) skall användas också i Finland är utmärkt, med tanke på hur utbrett ordet är också i allmänspråket. Men beteckningen *moms reg.* är bara ett första steg. Både för enkelhetens och för klarhetens skull borde ordet *moms* få betydligt ökad användning i officiella föreskrifter o.dyl. Det långa *mervärdesskatt* blir väldigt otympligt i synnerhet i sammansättningar, och användningen av *skatt* som kortform är ofta direkt missvisande. Detsamma gäller i princip också finskans *vero*, men i finskan finns ju åtminstone än så länge inte något bra kortord som motsvarar *moms*.

T.ex. skattestyrelsens *Handbok för mervärdesskattskyldiga* (som allmänt taget är mycket korrekt översatt) växlar mellan å ena sidan långa

sammansättningar som *mervärdesskattepliktig*, *mervärdesskattefri*, *mervärdesskattskyldig* och å andra sidan de enkla *skatt*, *skattepliktig*, *skattefri*, *skattskyldig*. Medan de förra är otympliga och gör texten svårläst, leder de senare till direkta oklarheter. Att kalla t.ex. utrikeshandel "skattefri verksamhet" och att antyda att bara vissa slag av försäljning är "skattepliktig" är egentligen direkt fel – all vinstbringande verksamhet är ju skattepliktig, även om den är *momsfri*. Också i ett par utmärkta och upplysande artiklar om momsen i Hbl förekommer samma missvisande användning av *skatt*. Det sägs t.ex. på ett ställe att långtidsuthyrning av lägenheter är skattefri, vilket lätt kan tolkas som att man inte behöver betala inkomstskatt på hyresinkomsten.

Skattefria varor får man köpa på internationella flygplatser o.dyl. Därför är det inte ändamålsenligt att i enlighet med skattestyrelsens handbok skriva "Skattefri vara", "Skattefri tjänst" eller "Skattefri överlåtelse av fastighet" på fakturan vid försäljning av varor, tjänster och fastigheter som är skattefria enligt mervärdesskattelagen. Också i de fallen borde det alltså stå *momsfri*, på samma sätt som det står *Moms 0%* när det gäller försäljning enligt nollskattesatsen. Likaså bör priser anges *inklusive moms* eller *exklusive moms*, inte t.ex. "utan skatt". Chefen för skattestyrelsens momsavdelning har gett sin fulla välsignelse till ett sådant språkbruk.

Vi är alltså i den lyckliga situationen att vi på svenska har det korta och entydiga ordet *moms*. Låt oss utnyttja det och använda det i så många sammanhang som möjligt!

Rättelser till Språkbruk 1/1994 s. 35:

Förkortningen *moms* i *moms reg.* skrivs **utan** punkt efter s.

Små och medelstora företag skrivs **utan** bindestreck.

Första hjälpen

På förpackningar med förnödenheter för första hjälpen, i instruktioner och på skyltar ser man ibland att det står "första hjälp". Det finns i de här fallen ingenting som stöder en användning av obestämd form. Vi rekommenderar **första hjälpen** (i bestämd form), som kan jämföras med andra liknande uttryck, t.ex. **svarta börsen**, **Vita havet** eller **Röda korset**. Man talar ju inte heller om "svarta börs" eller "Röda kors".

Anorexi

Unga flickor som under en längre tid medvetet försöker gå ner i vikt genom att svälta sig själva lider vanligen av den sjukdom som på svenska kallas **anorexi** eller **självsvält**. Ordet **anorexi** kommer från det latinska namnet på sjukdomen, *anorexia nervosa*. Det finns också andra svenska benämningar på sjukdomar som bildats från latinet på liknande sätt, t.ex. **epilepsi**, **difteri** och **bulimi** (hetsätning).

Dörrvakter och rockvaktmästare

Alla som någon gång varit på krog har stött på dem, de bestämda resliga herrarna som står strax innanför dörren och mönstrar alla gäster innan de stiger in. Unga krogbesökare brukar ha särskild anledning att frukta de här männen, eftersom de kontrollerar att gästerna är tillräckligt gamla för att besöka krogen. Dåliga erfarenheter av den här yrkeskåren har antagligen även den som varit allt för berusad inne på en krog, för herrarna fungerar också som utkastare. Men vad kallas egentligen de som hör till den här yrkesgruppen?

I det vardagliga talspråket i Svenskfinland går de ofta under benämningen "portsare", som har en motsvarighet i det vardagliga ordet *portsari* i finskan. Men den som vill göra sig förstådd över hela det svenska språkområdet och samtidigt använda ett ord som är lämpligt på alla stelnivåer, ska tala om **dörrvakt** eller **dörrvaktmästare**. Finska motsvarigheter är *ovenvartija* och *ovimies*, samt det vardagliga *ovimikko*.

Förutom de vakter som står alldeles innanför dörren brukar det också finnas personal som sköter garderoben och tar emot garderobsavgiften då besökarna lämnar in sina ytterkläder. De här personerna, som inte enbart finns på krogar, utan också t.ex. på teatrar, brukar oftast kallas **rockvaktmästare** på svenska (och *eteisvahtimestari* på finska). Andra svenska benämningar som förekommer är **tamburvaktmästare** och **garderobiär**. I skämtsamma sammanhang används också ordet **tamburmajor** som en synonym, men för det mesta betyder *tamburmajor* någonting helt annat, nämligen 'en person som går i spetsen för en marscherande musikkår'.

På hotell blir man ofta välkomnad av en **portier**, en hotelltjänsteman som har till uppgift att ta emot nyanlända gäster, överlämna rumsnycklar och stå till förfogande även senare. De här tjänstemännen hör alltså inte hemma på krogar, utan de finns numera så gott som enbart på hotell.

Spendera

Verbet *spendera* ges ibland fel innebörd i svenskan, förmodligen p.g.a. inflytande från engelskans *spend*. På svenska kan man **spendera pengar**, dvs. man lägger ut mycket pengar på ett flott sätt. Men man kan inte spendera dagen på en konsert eller på en picknick. Det svenska verbet *spendera* har nämligen inte betydelsen 'tillbringa', vilket engelskans *spend* har.

Kundvagn och varukorg

Ståltrådsvagnar på hjul som kunder använder för sina varor i snabbköp brukar på svenska kallas **kund-** eller **varuvagnar**. Korgarna som kunderna lägger varor i kallas på motsvarande sätt för **kund-** eller **varukorgar**. Till vardags räcker det förstås ofta med att man talar om vagnar och korgar, men ibland kan man behöva mer specifika benämningar. I finskan används i de här två fallen sammansättningar på *ostos-*, *ostoskärri* respektive *ostoskori*.

Någonting som man också kan behöva då man går och handlar är en **inköpslista** eller **kom-ihåg-**

lista. En sådan lista går på finska under benämningen *ostoslista*, men inte heller i det här fallet bildar man en svensk sammansättning med förleden *köp-*.

Prepositioner

förteckning **över**

lista **på/över**

register **över**

sammandrag **av**

sammanställning **av**

specifikation **på/över**

översikt **av** (hellre än **över**)

Kontakt med och lojal mot

I massmedierna kan man allt oftare se en märklig användning av prepositionen **till**. Man kan t.ex. få höra eller läsa att någon har kontakt **till** företagsledningen (jfr finskans *yhteys johonkin*) eller att någon annan är mycket lojal **till** sina överordnade. Den här användningen av **till** är felaktig och rekommenderas inte. Säg och skriv i stället **kontakt med** och **lojal mot**.

Sovloft och andra sängar

Trångbodda personer kan få mer svängrum genom att sova i en säng som finns alldeles under taket. Under sängen finns det då möjlighet att placera t.ex. ett skrivbord eller ett mindre soffmöblemang. En konstruktion av den här typen kan man på svenska kalla för **sovloft** eller bara **loft**. I finskan används benämningen *parvisänky*.

Ett annat sätt att skapa mer utrymme är att skaffa en **våningssäng**. Ett ord som också har använts för en sådan säng i två våningar är *hög-säng*, men eftersom ordet inte är spritt över hela det svenska språkområdet, utan främst används i dialekterna, är det skäl att vara försiktig med det. Ordet *hög-säng* används dessutom numera ofta om ett slags allt-i-ett-möbel, en litet högre säng som finns utanpå t.ex. skåp, lådor, hyllor, en garderob eller ett skrivbord. Den här kombinationsmöbeln är vanligen avsedd för barn.

Engelska ord

Raden av engelska ord som fått ett visst fotfäste i svenskan är utan tvekan lång. Vid en första anblick ter sig de engelska orden kanske fräschare och mer internationella och därför väljs de i stället för svenska motsvarigheter som finns sedan tidigare. Men det brukar snabbt bli problem med både genus och pluralformer, för det är inte så lätt att anpassa de engelska orden till det svenska språkets formsystem. Ett enkelt sätt att undvika de här problemen är förstås att redan från början använda svenska ord.

Vi har sammanställt en förteckning över några engelska ord som ofta förekommer i svenska texter. Till höger finns förslag på svenska ord som kan användas i stället för de engelska.

abstract	referat, sammandrag
air bag	krockkudde
approach	infallsvinkel, angreppssätt, sätt att närma sig
case study	fallstudie
catering	färdigmatsföretag, matleverantör
deadline	sista manusdag, sista inlämningsdag, manusstopp
e-mail	e-post, elektronisk post
freestyle	fickspelare
hearing	förhör, frågestund, utfrågning, möte
image	framtoning, profil, bild utåt
joint venture	samföretag
know-how	kunnande, sakkunskap
mountain bike	terrängcykel
overhead projector	arbetsprojektor, stordiapprojektor
pipeline	rörledning
skateboard	rullbräda, rullbräde
slow motion	långsam återgivning
smart card	aktivt kort, aktivkort
stroke	slag, slaganfall, hjärnslag
team	lag, grupp
voucher	check, peng, sedel
windsurfing	brädsegling

Korta språkfrågor

Observera stavningen av följande ord:

noggrann - noggrant,

färggrann - färggrant

men

parallell - parallellt

Kuivakäymälä = *torrtoalett, torrklosett*

Vesiliukumäki = *vattenrutschbana*

Turvapuhelin = *trygghetstelefon*

Näköispatsas = *staty* (någon förled behövs
vanligen inte)

Sähly = *innebandy*

Kuntosali = *motionssal, motionshall, tränings-
center, träningslokal, styrketräningslokal,
gym* (inte "konditionssal")

Sinitarra är ett produktnamn på finska. En
beskrivande svensk benämning på produkten
är *häftmassa*.

Vienan Karjala = *Vitahavskarelen*